

tek pedig május 1-je és szeptember 1-je közti időben reggel 5 órákor, az év többi részében reggel 7-8 óra közt tartassanak."¹⁵¹

Óév éjszakáján a templomban tartott istentisztelet már régi hagyományokra tekint vissza. Erre utal az 1918. december 29-i jegyzőkönyvi bejegyzés.

Az 1924. június 22-i bejegyzés szerint a vasárnap délelőtti istentisztelet fél tizenegytől fél tizenkettőig tartott. Hétköznapokon ekkor már csak hétfőn reggel és szombaton délután tartatott istentisztelet.

A falu közigazgatása

Papolc communitása – a meg-megisméltődő abszolutizmusok községi igazgatást is hatalmuk alá hajtani szándékozó rövidebb-hosszabb periódusait kivéve – mindig önkormányzati joggal bírt. Volt szabadon választott vezetősége, vagyona feletti önrendelkezése, olyan rendtartása, amelynek előírásai szellemében a falu területén és a határában történt, bűnesetek, anomáliák és kihágások felett 12 forint, vagy 60 pálca-, korbács-, ostor- vagy botbüntetés erejéig saját törvényszékén ítélezett. Szabadon választotta meg vezetőit, tizedeseit, hiteseit és bíróját, s ezek a communitás nevében jártak el, s maguk is felelősséggel tartoztak a communitás egyetemének. A falu területén elkövetett bűnökért – kivéve a vérvádas bünteteket –, a falutörvény megsértéséért első fokon – egy, majd három, végül 12 forint erejéig – minden közlakos, a székelység, az armális nemesség a falu választott bírói testülete előtt vonattak felelősségre, s ez ellen nem volt apelláta.

Ezen a communitás és a possessorátus, a falu földesurai által közakarral és közmegegyezéssel törvényesített állapoton csak 1762-64 után változtatott az a kényszerű helyzet, hogy Mária Terézia parancsára erőszakos harsburgiánus alattvalói megszervezték a határőrkatona-ságot, amelynek révén Papolcon 27 viszonylag módos háznépet kivettek a communitás igazgatása alól, és katonai parancsnokság alá helyeztek.¹⁵² Ez a 27 háznép nemcsak kiszakadt a communitásból, hanem – elég gyakran – legtöbbször tisztjeik bújtogatására szembe is fordultak a communitással, leginkább a papolci egytelkes nemesekkel és a határőrkatona-nak fel nem

esküdött székelyekkel, rombolva azt a harmóniát, amit hosszú évszázadokon át formált közmegegyezéssel a falu minden rendű és rangú lakója. Ezzel a lépéssel tulajdonképpen három igazgatási forma darabolta szét Papolc korábbi egységes irányítását. Ekkortól létezett a community, aminek egységét megbontotta a határörkatonaság, s éppen ennek következtében erősödött fel a földesurak önhatalmú irányítása is saját jobbjai fölött. Ezek a jellemzők a 18. század végén Papolcon is felerősödtek. A katonatiszti rendelkezések, parancsok, a community addigi teljes érvényű önkormányzatát megtörték, vizályt és visszaéléseket szülve a faluban. Az immár kettős irányítás mellett működött a református és ortodox görögkeleti egyház helyi intézményrendszere, melyeknek külön-külön is nagyobb hatása volt a lakosságra, mint a közigazgatás világi fórumainak.

A politikai faluközösség önkormányzatának legfőbb szerve a falugyűlés volt. Igazgatási, végrehajtói és igazságtévő fóruma pedig a hitesek gyűlése, a falu ítélőszéke. A vezetőket, a falubíró, a hűtöst a falu választotta, s a nótáriust is a falu hívta meg. Többnyire székely szokás szerint kerültek egy-egy szer élére a tízedesek.

A falubíró intézménye és és személye – választáshoz kötve – már a 16. században „*meggyökeresedett, szilárd szerepkörében mint a falu képviselője tűnik fel*” – írta Imreh István *A törvényhozó székely falu* című munkájában.¹⁵³ A bíró mellett albírók (erdőbíró, határbíró) is vigyáztak a közrendre. Például az 1759. évi falutörvény szerint Papolcon az erdőbíró megbüntette az erdőlopókat. A falu bevételeiről számadással tartozott a bíró. A büntetéspénzt is ő kezelte úgy, hogy a falu hasznára fordította. A bíró tudta nélkül nem kaszálhatott senki a közös kaszálókon. A csordába nem járó, szabadon legelő marhákról a falubíró a falusi pásztoroknak megfizetteti a bért. A halászok, vadászok, madarászok árujukat csak a falubíró beleegyezésével adhatják el. A határbírók feladata felügyeltetni a határpásztorokkal a határra.

A bíró tennivalóinak széles köre jelzi azt, hogy elsősorban neki kellett vállalnia a vagyonszociális falu ezernyi gondját. Rá hárult a teljes termelési közösségnek, az egybehangolt munkavégzésnek, a legeltető, szántó-vető, erdő- és határpásztorló mechanizmusnak az irányítása. Emellett igazgatni, közmunkáztatni, rendet és fegyelmet fenntartani, ítélkezni, a

falu pénzügyeit kezelni is köteles volt. Ő közvetítette a falu felé a hatalmasságok végzéseit, szabályzatait, rendelkezéseit (például az adót és a katonát követelő parancsot stb.) is. Ezért összpontosult a bíró szerepkörében a jó mellett annyi rossz is, ezért vált kedvetlenül vállalttá a bírói funkció. A Hasburg-uralom idején méginkább megromlott a bíró helyzete. Ugyanis ha a hatalom hű kiszolgálójává vált, akkor falustársainak bosszújával kellett számolnia.

A bíró kisegítői a falu kormányzásában a hitesek („*hütösök*”), esküdtek testülete, valamint a polgárok és a nótárius (jegyző) voltak. Szerepkörük pontosan meghatározott. A falutörvényekből tudjuk, hogy hatáskörükbe tartozott a törvénytétel, a közjavak feletti örökösés és a közösségi gond hordozása is. A nótárius feladatai közé tartozott a falujegyzőkönnyv vezetése, a falutörvények írásban való rögzítése is.

1733-ban tíz tagú az esküdtek testülete. Ebből hét személy a bíró tanácsosa, egy a bíró esküdtje, kettő pedig a falu esküdtje. 1822. évi falutörvényt aláírók névsora átfogó képet nyújt a vezető réteg társadalmi hovatartozásáról: *zágoni báró Szentkereszti Sámuel, Divéky András kapitány, Bibó Sámuel, Torma urak papolci dominális bírója, Pál János, báró Henter Ádám tisztartója, nemes Kis Miklós esküdt ülnök, papolci nemes Kis Farkas; nemes Kis Gáspár birtokos pap, Hajdú András hites falusbíró, Váradi Ferenc, nemes Nagy Pál, nemes Kis Mihály, János Sándor hites szabad személy, nemes Kis János, nemes Csorja Zsigmond senior hites ember, Nagy Boldizsár jobbágyember, Földes Imre jobbágyember.* A falu vezetősége többnyire a nemesekből került ki, ugyanakkor a nép képviselői (jobbágyok) is jelen vannak a demokratikus vezetésben.

A kezdeti időkre visszamanoő tízes katonai szervezet az idők folyamán társadalomigazgatási funkcióvá alakult. Minden tízest egy-egy tizedes igazgatott. A tizedes önrendelkezési joggal bírt a maga tízese fölött. A tízesnek különféle teendői voltak. Az 1759-es falutörvény második pontuma szerint egy tizedes jelöltetik ki az erdőpászorok irányítására, örhehelyeik beosztására. 1883-ban a tízes vezetője a közmunkákat szervezte és irányította. „*A temető körül – állapítja meg a presbitérium – a kertek még mostanig sem vannak tizedes által jó karban hozva...*”¹⁵⁴

A falu világi dolgainak irányítására falusbírót és esküdteket választó community a legtekintélyesebb embereket állította e posztokra. Termé-

szetesen olyan emebereket, akik önző érdekeiken túl a közösség ügyét is szívükön viselték. A rendiség korában e tisztségeket – bár roppantul felelősségteljes volt – nem honorálta a közösség. Legfeljebb az egy évre vá-

lasztott falusbíró kapott annyi kedvezményt, hogy amennyiben job-
bágy volt, mentesült az az évi földesúri robottól, a szabad székely pedig az évi állami adójától.

Szabad közösség lévén Papolc, mind a falu-, mind az egyházigazga-

A községháza (1939)

tásban fontos szerepe volt az ügyek írásban történő intézésének. E célból némileg a jogban is jártas, megfelelő szinten latinul is tudó nótáriust,

Községház és kultúrotthon (2000-ben)

jegyzőt kellett alkalmaznia. A jegyző többnyire lakhatást és szolgálatát honoráló szántót, rétet kapott a falutól, s a magánszemélyeknek végzett írásbeli munkáját a magánszemély honorálta, többnyire a hagyományok kialakította módon.

A falu előjárói először az 1848/49-es szabadságharc leverését követő neoabszolútizmus idején kaptak rendszeres díjazást munkájukért. Igaz, ekkor nem a community választotta meg őket. A communitytól jegyzőhívó és a jegyzőt állásából kimozdító jogát is elvitatta az abszolútizmus. Mindekit, még az esküdteket is a felsőbb hatóságok nevezték ki. A kinevezettek bürokratikus feladata oly mértékig megnőtt, hogy azt az állam nem várhatta el tőlük ingyen. Így munkájukért rendszeres javadalmazást, bért kaptak. Papolcon először 1850-ben. Az 1850. március 17-én rögzített községi jegyzőkönyv tesz említést először a falu történetében a bíró és a jegyző fizetéséről. Mindketten 30-30 váltó forintot kaptak évi fizetésként, míg a segéd-bíró részére 25 váltó forintot ítél meg az orbai járás felsőbb vezetése. A későbbiek során ez növekedett, s az alkotmányos viszonyok 1867-es visszaállítása után sem csökkent. A polgári intézményhálózat kialakítása, a polgári ügyintézés, a korszerű közigazgatás, a társadalom minden rétegére kiterjedő jogi egyenlőség ezernyi gondja nem volt tovább becsületből, közösség iránti elkötelezettségből megkövetelhető. Akikben ilyen hajlam munkált, a civil szféra területén működhettek. Egyleteket, alapítványokat, társulatokat hozhattak létre és működtethettek. A közigazgatás bonyolult és felelősségteljes munkáját azonban honorálni volt szükséges, mert az egész embert kívánt az év minden napján.

Az iskola és az iskolai ügyek

Egyes szerzők feltételezik, hogy Papolcon már a 16. század végén működött volna iskola. A hiányzó vagy nagyon szórt források miatt ezt azonban még Berecz Gyula sem meri határozottan állítani.¹⁵⁵ Az iskoláról tudósító források ugyanis csak a 17-18. századtól válnak beszédesebbé. A reformáció elterjedése, majd intézményeinek kiépülése, főleg kollégiumainak megalakulása után rendszeressé vált ugyanis az a szokás, hogy a végzős teológus hallgatókat záróvizsgájuk letétele, külföldi egyetemre küldésük, pappá szentelésük előtt egy-egy esztendőre „*scholamesternek*”, iskolamesternek, rektornak, leánytanítónak a legkülönbözőbb egyházi gyülekezetekbe küldték ki, részben anyagi okok, részben erkölcsi próbatétel és az egyházi kántorizálás gyakorlása okán. Szerepet játszott ebben